

FIZIKAI REALIZÁCIÓ ÉS OKSÁGI INTERFERENCIA¹

DEMETER TAMÁS

MTA Filozófiai Kutatóintézete, Miskolci Egyetem
demeter@webmail.phil-inst.hu

ABSTRACT

In this paper I argue that the physicalist idea of multiple realization cannot be applied consistently in the explanation of mental properties. The problem I try to explain here is specially relevant to mental properties, but does not necessarily pertain to multiply realizable properties in general. My argument is based on the insight that it is impossible to locate the realizer properties relevant to a mental state in a neural network. Thus it is the entire neural network only that can be treated as the realizer, the causal aspects of which can be identified as particular mental properties. This is similar to the case of the distribution of free electrons in metals that is responsible for the realization of certain higher-order properties. However, the allegedly realized mental properties should be potentially capable to interfere with one another, which is not true about higher-order properties in metals. And as the realizer of each mental property is identical (i.e. the entire neural network), it makes no sense to talk about potential interference here. Thus the idea of multiple realization cannot make potentially interfering properties – like mental properties – respectable in a physicalist ontology.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmányban úgy érvelek, hogy a többszörös realizáció fizikalista elméletek által használt fogalma nem alkalmazható konzisztensen a mentális tulajdonságok magyarázatában. Az itt kifejtett probléma speciálisan vonatkozik a mentális tulajdonságokra, más többszörösen realizált tulajdonságokat nem szükségképpen érint. Az érvelés arra a felismerésre épít, hogy a realizáló neurális tulajdonságok között nem lehet elkülöníteni egy adott mentális tulajdonság realizálóit, s így a neuronhálózat egészét kell realizálónak tekinteni, melynek egyes oksági aspektusai azonosíthatók egy-egy mentális tulajdonságként. Ez a helyzet hasonlatos ahhoz, ahogy a fémekben a szabad elektroneloszlás realizál különféle magasabb szintű tulajdonságokat. Azonban az állítólagosan realizált mentális tulajdonságoknak egymással potenciálisan interferáló tulajdonságoknak kellene lenniük – ami a fémek magasabb tulajdonságaira nem igaz. Mivel azonban az egymással potenciálisan interferáló mentális tulajdonságok realizálója azonos, ezért értelmetlen azt mondani, hogy itt lehetséges interferencia. Ezért tehát a többszörös realizáció fogalma nem használható egymással potenciálisan interferáló tulajdonságok – mint például a mentális tulajdonságok – fizikalista legitimációjára.

¹ E tanulmány hosszasan íródott. A különböző stádiumokban sokat profitáltam Alex Bird, Faragó-Szabó István, Farkas Katalin, Forrai Gábor, Koczka Szilárd, Hugh Mellor, Adam Morton, Nánay Bence, Tanács János és Tózsér János megjegyzéseiből, melyekért hálás vagyok.

I. BEVEZETÉS

A fizikalizmus a világ *alapvető természetére* vonatkozó álláspont, amely azt tartja, hogy minden, ami létezik, végső soron fizikai. Ez annyit tesz, hogy a fizikalista szerint mindannak, amit ontológiánkban létezőnek ismerünk el, vagy fizikainak kell lennie, vagy valamiképpen attól kell függenie, hogy miként állnak a dolgok a világban fizikailag. Ez az elkötelezettség arra vonatkozik, hogy milyen fajta létezőként tekintünk a világ összetevőire. Ennek megfelelően tekinthető *hipotézisnek*, egyfajta átfogó tudományos programnak, mely arra vállalkozik, hogy listát készít a világban fellelhető összes létezőről, s azokat visszavezeti fizikai alapjukra. De leghelyesebben mégis talán *világnézetnek* tekinthető, amely elkötelezi magát a világ egy meghatározott szemléletmódja mellett, bizonyos ontológiai elkötelezettségeket vállal, másokat elutasít. Elutasítja például, hogy a népi pszichológia által posztulált tulajdonságokat végső soron a fizikaitól függetlennek tekintett mentális régió terminusaiban értse meg – ahogy arra például Descartes (1994) tett kísérletet –, s ezzel szemben elkötelezettje annak, hogy a mentális tulajdonságokat úgy szemlélje, mint amelyeket végső soron fizikai tulajdonságok határoznak meg.

A fogalomelemzéseként művelt filozófia hipotéziseink és világnézetünk megválasztásában közvetlenül nem lehet segítségünkre, legfeljebb abban, hogy felderítsük választott világnézetünk fogalmi implikációit, esetleges feszültségeit, s ennek nyomán akár a hipotézisként, akár a világnézetként értett fizikalizmus feladására is ösztönözhet bennünket. Ilyen irányú próbálkozás például Tim Crane és Hugh Mellor (1990) tanulmánya, melyben a szerzők úgy érvelnek, hogy ha a fizikalizmust a fizikára támaszkodva akarjuk védelmezni, akkor vagy hamis tézist kapunk – tekintve, hogy jelenleg nem vagyunk képesek minden jelenséget a fizikaiból eredeztetni –, vagy trivialitást – tekintve, hogy a jövőbeni fizikánkat eleve úgy definiáljuk, hogy azt a világ komplett leírásának tekintjük. Ebből az következik, hogy nem rendelkezünk a fizikai tulajdonság olyan világos fogalmával, amelyre szükség lenne a fizikalista álláspont koherens kifejtéséhez. Ebbe a műfajba tartozik Berkeley klasszikus immaterialista érvelése is (Berkeley 1985:318), melynek konklúziója, hogy az anyagi szubsztancia fogalma ellentmondásos, mivel a kiterjedés tulajdonságának hordozójaként szükségképpen valamilyen nem kiterjedt szubsztrátumot feltételez. Ez pedig azt jelenti, hogy valami nem kiterjedt rendelkezik a kiterjedtség tulajdonságával, s ez nyilvánvaló önellentmondás. Ebben a tanulmányban azt a negatív tézist képviselem, hogy a *többszörös realizáció fogalma a mentális tulajdonságok magyarázatában inkoherens* – annak ellenére, hogy a fizikalista metafizikákban kulcsszerepet játszik a magasabb szintű, azaz nem-fizikai tulajdonságok fizikaitól való függőségének magyarázatában. Ennek pedig az a következménye, hogy a mentális tulajdonságok erre a fogalomra támaszkodva nem legitimálhatók a fizikalista világkép keretei között.

Következtetésként azonban nem a fizikalizmus feladását, hanem a mentális tulajdonságok realizáción alapuló elméleteinek elvetését javaslom. A fizikalizmusnak

mint világnézetnek az elfogadását ez az érvelés nem érinti, mert azt ettől független megfontolások is támogatják. A fizikalizmus a világról a tulajdonságok *hierarchizált* képét festi: a hierarchia alsó szintjét a fizika, felsőbb szintjeit az egymásra építkező *speciális tudományok* írják le, melyek szisztematikusan függenek a hierarchiában alattuk, a fizikaihoz közelebb álló szinttől, s végső soron a fizikaitól. Ekként függ például a kémiai szint a fizikaitól, a biológiai a kémiaitól, és így tovább. Ez a kép meglehetősen intuitív, s ennek köszönhető a fizikalizmus mint világkép vonzereje. A tulajdonságok hierarchiája magyarázza például, hogy miért lehetségesek termékeny interdiszciplináris kapcsolatok, hogy miért lehet hasznos a kémia a biológiában, a fizika a kémiában stb. Továbbá monizmusa révén a fizikalizmus gondolkodásökonómiai szempontból is kedvező, mivel az elismert létezők számát viszonylag alacsonyan tartja. Mindennek köszönhetően világnézet és tudomány itt közelebb kerülnek egymáshoz, mint az alternatív világnézetek esetében.

A fizikalizmus feladása helyett végeredményben azt fogom javasolni, hogy mondjunk le a népi pszichológia által posztulált tulajdonságok olyan magyarázatairól, amelyek a realizáció fogalmára támaszkodnak. Úgy fogok érvelni, hogy a népi pszichológia nem kezelhető a speciális tudományokkal analóg módon, mert az utóbbiak által posztulált tulajdonságok jó része legitimálható a fizikai realizáció fogalma révén, míg ezt a mentális tulajdonságokkal nem lehet megtenni. Ha a fizikai tulajdonságokban lehorgonyozható mentális tulajdonságok melletti elkötelezettséget feladjuk, akkor kicsúszik a talaj a népi pszichológia tényállító jellege melletti elkötelezettségnek legalábbis az egyik változata alól: tarthatatlanná válik az a gondolat, hogy a mentális tulajdonságokat az ágensek fizikai tulajdonságai realizálják, s hogy a népi pszichológiai kijelentések ezeket kapcsolják az individuumokhoz, amelyek így attól függően igazak vagy hamisak, hogy az adott individuum a szóban forgó mentális tulajdonságot instanciálja-e.

II. A REALIZÁCIÓ FOGALMA

Napjaink fizikalista elméletei a tulajdonságok egymásra épülését magyarázva jellemzően a *szupervencia* fogalmától indulnak. A legáltalánosabban fogalmazva: a szupervencia reláció *két tulajdonság-régiót*, például a mentális és a fizikai tulajdonságok régióját kapcsolja össze úgy, hogy *egymástól független varianciájuk lehetőségét tagadja*. Ez annyit tesz, hogy két tulajdonság-régióra, *A*-ra és *B*-re értelmezve, *A* akkor és csak akkor szuperveniál *B* régión, ha nem lehetséges változás *A*-ban anélkül, hogy ne történne valamilyen változás *B*-ben. A szupervencia-tézisek ilyenformán alkalmasak arra, hogy valamely tulajdonság-régió *egyoldalú függőségét* állítsák egy másik tulajdonság-régiótól, s így nem engednek meg emergens oksági erőket, azaz olyan tulajdonságokat, amelyek a szuperveniens (*A*) régiókon belül a szubveniens (*B*) régiótól függetlenül változásokat idézhetnek elő. Az egyoldalú függőség kijelentése annyit tesz, hogy a tézis nem fordítható

meg minden további nélkül: a B -beli változások nem járnak szükségképpen A -beli változásokkal.

Ugyanakkor az a kijelentés, hogy A szuperveniál B -n önmagában nem zárja ki azt, hogy B is szuperveniáljon A -n. Ebben az értelemben elképzelhetők akár olyan dualista álláspontok is, amelyek elfogadják, hogy a mentális szuperveniál a fizikain, de ugyanakkor azt is, hogy a fizikai szuperveniál a mentálison – azaz mindkét régióra vonatkozóan tagadják, hogy bekövetkezhetne bennük változás anélkül, hogy a másikban is bekövetkezne. Eszerint minden fizikai változással együtt járna valamilyen mentális változás, és minden mentális változással együtt járna valamilyen fizikai változás. A fizikalista álláspontok ezért csak azt állítják, hogy a mentális szuperveniál a fizikain, de tagadják ennek fordítottját. A fizikalista szerint tehát nincsenek a fizikaitól független, emergens mentális tulajdonságok, s ugyanakkor a fizikai régióban bekövetkező események nem szükségképpen járnak mentális változásokkal. Ennek a függőségnek a megfogalmazására számos változatban vannak szupervencia-tézisek forgalomban (lásd ezekről Wilson 2005).

Az az elkötelezettség, hogy a mentális szuperveniál a fizikain, önmagában csak nagyon gyenge fizikalizmust alapozhat meg, mivel ez a szuperveniens mentális régió fizikaitól független változását tagadja ugyan, de ezen túl nem alapozza meg azt a fizikalizmus számára központi tézist, hogy a szubveniens régió valamiképpen *meghatározza* a szuperveniens régiót (lásd erről Horgan 1993). Világos, hogy a független variancia tagadásából pusztán annyi következik, hogy az egyik régióban lezajló bizonyos változások korrelálnak a másik régióban bekövetkező változásokkal. Ez pedig összeférhet akár a leibnizi világképpel is, azaz a mentális és a fizikai közötti elve elrendelt harmónia egy olyan doktrínájával, mely azt mondja ki, hogy az ontológiailag független mentális (A) régióban bekövetkező bármely változás Isten által eleve elrendelt módon együtt jár az ontológiailag ugyancsak független fizikai (B) régióban bekövetkező valamely változással (Leibniz 1986:51-52§). Itt pedig nem a fizikai régió, hanem Isten határozza meg, hogy miként állnak a dolgok a mentálissal. De összeférhet a szupervencia a mentális és a fizikai közötti viszony olyasfajta képével is, amelyet olykor Locke sugall (lásd pl. 2003:4.10.10 és 4.3.6), jelesül hogy a mentális tulajdonságok (vagy szubsztanciák) mintegy hozzáadódnak a fizikai tulajdonságokhoz (vagy szubsztanciákhoz) – de itt sem a fizikai tulajdonságok határozzák meg őket. Az ilyesfajta esetekben a szupervencia-tézisek által megkövetelt függő variancia fennállhat ugyan a régiók között, ezek az elgondolások mégsem egyeztethetők össze a fizikalizmussal, mert hiányzik belőlük az az elkötelezettség, hogy a fizikai régió meghatározza a mentális régiót (lásd ehhez Kim 1998b:1.fejezet). Ezért a szupervencia melletti elkötelezettségen túl egy további elemre is szükség van ahhoz, hogy a mentálisra vonatkozóan valóban fizikalista elmélethez jussunk.

Gyakran képviselt fizikalista álláspont, hogy a mentálist azért határozza meg a fizikai, mert a mentális tulajdonságokat fizikai tulajdonságok *realizálják* – vagy másképp fogalmazva: implementálják illetve megvalósítják. Ez nem is lehet meglepő: a fizikalista álláspont szerint ahhoz, hogy bármilyen tulajdonságot

létezőnek ismerjünk el, fizikainak vagy – magasabb szintű tulajdonságok esetén – fizikailag realizáltnak kell lennie, másképpen nincs helye a fizikalista világgép ontológiájában. *A realizáció tulajdonság-instanciák közötti viszony*, amely így különbözik a tulajdonságrégiók viszonyára vonatkozó szupervencia-relációtól. *A régió akkor szuperveniál B régión, ha egyetlen A -beli a tulajdonság sem létezhet B -beli b tulajdonság(ok) nélkül.* A fizikalista elkötelezett ezen túlmenően amellet is, hogy kizárólag B -beli tulajdonságok realizálják, és ennek révén meg is határozzák az A -beli tulajdonságokat. Ezért a fizikalista szerint A (mentális) tulajdonságrégió kizárólag B (fizikai) régión szuperveniál, és B régió olyan tulajdonságok halmaza, amelyben bármely A -beli tulajdonság összes lehetséges realizálója fellelhető. Ekként a fizikai realizációval kombinált szupervencia-tézis biztosítja a mentális fizikalista világgép szerint szükségességét a fizikaitól.

A realizáció nem tulajdonságpárok kizárólagos viszonya: valamely A -beli a tulajdonságot többféle B -beli b tulajdonság is realizálhat. Ha ez nem így lenne, akkor *tulajdonságtípusok azonosságáról* beszélnénk, hiszen ha a -t mindig csak b realizálná és b mindig csak a -t realizálna, akkor kölcsönösen felcserélhetőek lennének egymással. Ilyesfajta álláspontra helyezkedik az elmefilozófiában a típusazonosság-elmélet (lásd pl. Smart 1959), amely mentális állapot-típusokat agyi állapot-típusokkal azonosít. Ez azonban azzal a valószínűtlen következménnyel jár, hogy egy adott mentális állapotot mindig ugyanannak a neurális állapotnak kellene realizálnia, így azt a hitet, hogy „esik az eső”, mindannyiunk fejében ugyanannak a neurális tulajdonságnak kellene realizálnia, de ez már az egyéni különbségeket figyelembe véve is tarthatatlannak tűnik, hisz neuronhálózataink meglehetősen változatosságot mutatnak. Ezért ha B -beli tulajdonságok realizálják az A -beli tulajdonságokat, akkor egy adott a tulajdonságot potenciálisan sokféle B -beli tulajdonság realizálhat, és a adott *példánya* mindig b egy adott példányával lesz azonos. Ezt a jelenséget nevezzük *többszörös realizációnak [multiple realization]*. E reláció definiálásakor John Heilre (1999:190) támaszkodom:

Valamely a tulajdonságtöbbszörös realizációja akkor és csak akkor lehetséges, ha egy T tárgy ezen a tulajdonsága T valamely b tulajdonságától függ, mely a B -beli tulajdonságok azon osztályába tartozik, melynek tagjai, ha instanciálódnak, realizálják a -t.

A többszörös realizáció fogalmának elmefilozófiai használhatatlanságát a következőképpen gondolom megmutatni. A fogalom jelenleg alapvetően kétféle tartalommal van forgalomban. Az első, mely Jerry Fodor nevéhez kapcsolható, fogalmilag tarthatatlan, noha többszörös realizáción többnyire ezt a változatot értik. Először ezt a verziót rekonstruálom, s megmutatom inkoherenciáját. Majd áttérek Jaegwon Kim verziójára, mely levonja ugyan a tanulságot a Fodor-féle variáns kudarcából, azonban a „többszörösen realizálható tulajdonság” fogalmának kiüresedéséhez vezet, és a speciális tudományokat – amelyek magasabb szintű tulajdonságokat posztulálnak – autonómiájuk elvesztésével fenyegeti. Ezért harmadik lépésben a speciális tudományok és a többszörösen megvalósítható tulajdonságok

szempontjából központi fontosságú *ceteris paribus* törvények elemzésétől indulva azt mutatom meg, hogy a többszörös realizáció mentális tulajdonságok esetében jelentkező problémája speciális, és nem szükségképpen fenyegeti általánosan az összes magasabb szintű tulajdonságot.

III. VARIÁCIÓK „REALIZÁCIÓRA”: FODOR

Fodor a többszörös megvalósíthatóság eredetileg Hilary Putnamtól származó gondolatát (Putnam 1967) a pszichológiai tulajdonságok redukálhatatlanságának alátámasztására használja (Fodor 1974, 1998), s ezt azóta is gyakran alkalmazzák, amikor a mentálisnak a fizikaira való redukálhatóságát tagadják, miközben a fizikalizmust fenntartani igyekeznek. A funkcionális tulajdonságok – ideértve a mentális tulajdonságokat is, ha azokat oksági szerepük alapján individuáljuk – sokféle módon realizálódhatnak. A funkcionista felfogás szerint a mentális tulajdonságokat realizálhatják mondjuk idegsejtek, de szilikon-chipek, vagy éppenséggel ementáli sajt is, a realizálók *természete* ugyanis irreleváns: azonosságuk szempontjából csak az általuk elfoglalt *okszági szerep* számít (lásd Putnam 1973:291).

Még ha egy adott esetben ismerjük is valamely funkcionális tulajdonság realizálóját, akkor sem lehetséges a realizálók szintjén az oksági kapcsolatokat leíró törvényjellegű szabályszerűségeket megfogalmazni, s a funkcionális tulajdonságokat kiküszöbölni. Ennek oka egyrészt az, hogy a potenciális realizálók száma végtelen lehet. Ha az $(x) (Fx \rightarrow Gx)$ formájú törvényt leíró kondicionális előtagjában hivatkozott tulajdonság realizálói csak végtelen hosszú diszjunkcióval adhatók meg, akkor nincs mód arra, hogy a funkcionális tulajdonságra való hivatkozást helyettesítsük az elméletünkben, mert végtelen hosszú diszjunkciók itt nem kezelhetők. Ilyenformán praktikusán mindenképpen szükség van arra, hogy funkcionális tulajdonságokra hivatkozzunk.

Azonban ha egy adott tulajdonság realizálóinak száma nem lenne végtelen, még akkor sem kerülhetnénk el, hogy erre a tulajdonságra hivatkozzunk, mivel a realizálók nem csoportosíthatók egyetlen *nomikus fajtába*: az idegsejtek és a szilikon-chipek csak az általuk egyaránt megvalósított funkcionális tulajdonság szintjén rendelhetők közös oksági törvények alá, s így ami közös bennük, az csak a funkcionális tulajdonságok szintjén írható le. Ennek következtében a funkcionális tulajdonság nem redukálható sem a realizálók egyikére, sem pedig az összességükre, mert a realizálók szintjén nem találjuk meg azt, ami lehetővé teszi, hogy fajtaként kezeljük őket: a potenciális realizálók nem sorolhatók fajtába, mert nem fogalmazhatók meg rájuk törvények – mert például szén és szilícium alapú rendszerek a realizálók szintjén különböznek, míg funkcionálisan lehetnek azonosak. A funkcionális tulajdonságok szintje ezért megkerülhetetlen: az egyébként különféle természeti fajtákhoz tartozó tulajdonságok csak ezen a szinten alkotnak

nomikus fajtát, s csak az ezen a szinten meghatározható közös oksági potenciáljuk lehet megfelelő alap ahhoz, hogy általánosan érvényes generalizációk alá rendeljük őket. Az azonos funkcionális fajtába tartozó tulajdonságok okságilag uniformak, különböző instanciáik oksági erő tekintetében pusztán numerikusan, s nem kvalitatíve különböznek, s ezért kezelhetők egyetlen elmélet keretében.

Első pillantásra ez a magyarázat talán meggyőzőnek látszik, de aligha tartható, és épp azért nem, mert a realizáció metafizikailag érdekes eseteiben a realizálók gyakorta nem rendelhetők törvények alá, nem sorolhatók nomikus fajtákba. Ahogy Lawrence Shapiro találóan fogalmaz:

Különböző színű dugóhúzó, amelyek minden egyéb tekintetben azonosak, nem a dugóhúzó különböző realizációinak példányai, mivel a színbeli különbség nem jár semmilyen teljesítménybeli különbséggel. E példa tanulsága az, hogy a többszörös realizáció esetei akkor számítanak valóban *többszörös* realizációnak, ha okságilag releváns tulajdonságok különböznek – olyan tulajdonságok, amelyek számítanak abban a tekintetben, hogy miként járulnak hozzá az éppen vizsgált képességhez (Shapiro 2000:644).

A többszörös realizáció metafizikailag érdekes esetei tehát azok, ahol a realizálók oksági tulajdonságai különböznek – valahogy úgy, mint a neuronok és a szilikonchipek, vagy a különböző mechanikájú dugóhúzó esetében. Az érdektelen esetek metafizikailag nem lesznek problematikusak, hiszen itt a realizálók okságilag releváns módon nem különböznek. Ugyanakkor nem is származik semmilyen episztemikus nyereség abból, ha ezeket az általuk elfoglalt oksági szerepek szintjén rendeljük törvények alá, mert ezt már a realizálók szintjén is megtehetjük, hiszen okságilag ott sem különböznek.

Vegyük szemügyre kicsit közelebbről az okságilag különböző realizálók esetét. Korábban is láttuk, hogy a magasabb szintű tulajdonságokat teljes egészében realizálójuk határozza meg. A fizikalista kép szerint a funkcionális tulajdonságoknak mindig kell legyen realizálója, amely az adott oksági szerepet betölti, s ezzel a funkcionális tulajdonságot realizálja. A funkcionális tulajdonság tehát teljes egészében aktuális realizálójától nyeri oksági potenciálját: a szupervencia és a realizáció tézisei szavatolják, hogy nem lehetségesek misztikusan megjelenő oksági erők a magasabb szinteken. Mindaz, ami a magasabb szinteken oksági potenciálként jelentkezik meg kell legyen a szubveniensi tulajdonságokban, konkrétan pedig az aktuális realizálóban. Kim ezt az *oksági átörökítés elve*ként fogalmazza meg, mely azt mondja ki, hogy egy többszörösen realizálható tulajdonság aktuális oksági ereje megegyezik az őt megvalósító tulajdonság oksági erejével vagy annak egy részével (Kim 1992:326). Világos, hogy ha egy tulajdonság oksági ereje különbözne állítólagos realizálójának oksági erejétől, akkor azt aligha tekinthetnénk a realizáció esetének. A többszörös realizáció érdekes eseteiben azonban a potenciális realizáló tulajdonságok *okságilag relevánsan* különböznek egymástól. Ebből és az oksági

átörökítés elvéből következően az általuk realizált tulajdonságok oksági potenciálja is különbözni fog, s ezért Fodor szándéka ellenére sem lesznek azonos nomikus fajtába sorolhatók. Ebből az következik, hogy két funkcionális tulajdonság oksági ereje csak akkor lesz azonos, ha megvalósítóik is azonosak, és csak ebben az esetben rendelhetők közös oksági törvények alá. Ez pedig annyit jelent, hogy végső soron nem létezik olyan invariáns oksági potenciál, amellyel a többszöresen realizált tulajdonságok azonosíthatók lennének. Ilyenformán Fodor elmélete saját előfeltevésén feneklik meg, jelesül azon, hogy a potenciális realizálók eltérő nomikus fajtákba tartoznak.

IV. VARIÁCIÓK „REALIZÁCIÓRA”: KIM

Kim verziója éppen erre a felismerésre épít (Kim 1992, 1998b:4. fejezet). Ha a többszörös realizáció érdekes eseteit vizsgáljuk, s elfogadjuk az oksági átörökítés elvét, akkor el kell ismernünk, hogy ezek a tulajdonságok változatos oksági erőket reprezentálnak, ezért *okságilag heterogén fajtáknak* kell őket tekintenünk. Az okságilag heterogén fajta fogalmát Kim arra használja, hogy tagadja a mentális fajták nomikus alárendelésének lehetőségét, és ezzel érveljen a többszörös realizáció és a redukció összeegyeztethetősége mellett. Ha ugyanis a mentális fajtákra az oksági heterogenitás miatt nem fogalmazhatók meg saját szintjükön oksági törvények, akkor ezek a tudomány szempontjából nem legitim fajták. Ez azonban nem akadályozza meg a *lokális redukciót*: a mentális tulajdonságok minden egyes példányának oksági ereje azonos realizálójának oksági erejével, így a mentális tulajdonság triviálisan redukálható aktuális realizálójára. Azaz a mentális tulajdonságok fajtaként nem redukálhatók potenciális megvalósítóik halmazára, de példányonként redukálhatók aktuális realizálójukra. Ezért fel kell adni azt a koncepciót, hogy a mentális tulajdonságok invariáns oksági erővel rendelkeznek, s ennek következtében azt is, hogy a tudományos fajtákkal analóg módon kezelhetjük őket.

Ennek azonban nemcsak a mentális tulajdonságok, hanem általában a többszöresen realizálható tulajdonságok tekintetében is súlyos tanulsága van, s ezt a tanulságot nem kerülhetik meg a funkcionális, strukturális, diszpozicionális, stb. tulajdonságok, azaz a tudományosan respektált tulajdonságok elméletei sem. Ez a tanulság pedig megegyezik azzal, ami a korábbiakban már elhangzott: *a többszöresen realizálható tulajdonságoknak nincs uniform oksági potenciáljuk*. Ez pedig megfoszt bennünket attól a lehetőségtől, hogy oksági törvényekben hivatkozzunk rájuk, s ezért tudományosan nem respektálhatók. Ennek fényében pedig jogosan merül fel a kérdés, hogy ezeket a tulajdonságokat valóban tekinthetjük-e tulajdonságoknak. Kim a mentális tulajdonságokról szóló beszédmód feladását javasolja: mentális tulajdonságok helyett inkább *mentális predikátumokról és fogalmakról* beszéljünk (Kim 1998b:104).

Arra a kérdésre, hogy itt valóban tulajdonságokról beszélhetünk-e, akkor válaszolhatnánk, ha sikerülne kritériumot találnunk arra vonatkozóan, hogy mi tekinthető tulajdonságnak, és mi nem. De szerencsére a jelen érvelés érdekében

nem kell ilyen ambiciózus vállalkozásba fogni. Világos ugyanis, hogy bármely két tulajdonság-példány csak akkor példánya ugyanannak a tulajdonság-fajtának, ha oksági erejükben *ceteris paribus* megegyeznek; ez bizonyosan a tulajdonság-példányok azonosságának egyik szükséges feltétele. Vegyük észre, hogy ez nem jelenti azt az elkötelezettséget, hogy egy tulajdonság azonosságfeltétele kimerítően megadható oksági erejére hivatkozva. Mindössze annyit határoz meg, hogy két tulajdonság-példány azonossága implikálja oksági erejük azonosságát. Ez azzal is összefér, hogy – miként az epifenomenalisták – elismerjük olyan tulajdonságok létezését, amelyek egyáltalán nem rendelkeznek oksági erővel. Csupán azt követeljük meg tőlük, hogy különböző instanciáiknak azonosnak kell lenniük a tekintetben, hogy híján vannak az oksági erőnek. Ugyanakkor ebből nem következik, hogy az azonos oksági erejű tulajdonságok azonosak lennének, hiszen a tézis nem állítja, hogy a tulajdonságokat pusztán az oksági erejük definiálná.

Magyarán: két tulajdonság azonosságának szükséges, de nem elégséges feltétele az oksági erők azonossága. Ha elfogadjuk ezt a kritériumot, akkor a többszörösen realizált tulajdonságok nem ütnek meg a mércét. A realizálók oksági heterogenitása miatt valamely többszörösen realizált tulajdonság két példányának oksági ereje nem szükségképpen lesz azonos. Ennek híján pedig nincs értelme azt mondani, hogy ugyanazon tulajdonság két példányáról beszélünk, s mivel az adott tulajdonság egyes példányai okságilag különböznek, így a tulajdonság azonosításánál nem támaszkodhatunk annak oksági erejére, márpedig ez szükséges feltétele a tulajdonság azonosságának: nem beszélhetünk ugyanis egyetlen tulajdonságról abban az esetben, ha egyes példányai *ceteris paribus* divergens módon viselkednek. Ebből tehát az következik, hogy a többszörösen realizált tulajdonságok csak *állítólagos tulajdonságok*, valójában nem azok. Ezért a mentális tulajdonságok sem ismerhetők el valódi tulajdonságoknak, amennyiben a többszörös realizáció tézisére támaszkodva próbálunk számot adni róluk.

Ezen a ponton tanulságként fogalmazhatnánk meg, hogy azok a predikátumok, amelyekre úgy tekintünk, mint amelyek többszörösen realizált tulajdonságokat fejeznek ki, valójában egyáltalán nem fejeznek ki tulajdonságokat. Ez az általános megfogalmazás azonban nagyon kellemetlen következményhez vezet, ugyanis a mentális tulajdonságok mellett a speciális tudományok által posztulált tulajdonságokat is megfosztja az autonómiájuktól. Kim szerint ez a fizikalizmus természetes következménye, s mint ilyen nem válik kellemetlenné, ha megfelelően értjük: mindössze annyiról van szó, hogy ezek a tulajdonságok lokálisan redukálhatók realizálójukra (Kim 2005:55).

Itt azonban nem muszáj Kimmel tartanunk, mert fizikalista keretek között is megőrizhető a speciális tudományok autonómiája. Emlékezzünk vissza: az oksági átörökítés elve azt mondja ki, hogy a realizált tulajdonság oksági ereje azonos realizálójának oksági erejével, *vagy annak egy részével*. Ez utóbbi kitétel teszi lehetővé, hogy miközben a mentális tulajdonságok fizikai realizációja ellen érvelünk, legitimálhatjuk a speciális tudományok többszörösen realizálódó tulajdonságait.

Ezek oksági ereje ugyanis jellemzően realizálójuk oksági erejének egy részével azonos, ahogyan – a következő lépésben közelebbről megvizsgálandó példát idézve – a fémek vezetőképessége, opacitása és alakíthatósága az őket fémekben realizáló szabad elektron eloszlás *bizonyos oksági aspektusaival*, azaz a szabad elektron eloszlás teljes oksági potenciáljának egyes részeivel. S miközben a fentiek alapján világos, hogy az eltérő realizálók oksági potenciálja különbözik, az már nem következik szükségképpen, hogy teljes oksági potenciáljuk bizonyos *aspektusai* ne lehetnének azonosak. A speciális tudományok pedig éppen ezeket az aspektusokat tanulmányozzák. A kérdés tehát a következő: vajon a mentális tulajdonságok is legitimálhatók ily módon a fizikalista világképen belül?

V. A CETERIS PARIBUS ZÁRADÉK ÉS AZ OKSÁGI ASPEKTUSOK INTERFERENCIÁJA

A fenti érvelés teljes egészében a többszörös realizáció fogalmának kritikáján alapul, konkrétan azon a tételen, hogy a többszörösen realizálható tulajdonságok különböző példányai nem sorolhatók nomikusan uniform fajtákba, ezért nem is tekinthetők egyazon tulajdonság példányainak. Ezen a ponton lehetséges egy olyan ellenvetéssel élni, amely első pillantásra megmenteni látszik ugyan az okságilag heterogén tulajdonságokat is, valójában azonban csak a többszörösen realizálható tulajdonságok egy csoportját legitimálja fizikalista keretben a tudományos vizsgálódás számára. S mivel a mentális tulajdonságok nem tartoznak közéjük, ezért a mentális tulajdonságokat nem kezelhetjük a speciális tudományok által vizsgált tulajdonságokkal analóg módon.

Az ellenvetés a következőképpen hangzik²: Fogadjuk el, hogy a többszörösen realizálható tulajdonságokra oksági heterogenitásuk miatt valóban nem lehet kivételek nélküli törvényt megfogalmazni. Ez azonban nem jelenti, hogy egyáltalán nem lehet törvények alá rendelni őket: lehetséges ugyanis *ceteris paribus* törvényt megfogalmazni rájuk vonatkozóan. Meglehet ugyan, hogy egy tulajdonság aktuális instanciájának viselkedése valamilyen oknál fogva éppen nem alkalmazkodik a rá vonatkozó *ceteris paribus* törvényhez, de ettől még standard viszonyok között az vonatkozik rá, és ennek alapján lehetséges az egyes példányokat nomikus fajtába rendezni. Tekintve, hogy legtöbb törvényünk *ceteris paribus* törvény (lásd pl. Cartwright 1999:151), ezért semmi okunk sincs arra, hogy ontológiánkban éppen ezeket a tulajdonságokat tekintsük illegitimnek pusztán azért, mert vannak kivételes esetek, amelyekben nem a rájuk vonatkozó törvényeknek megfelelően viselkednek. Fodor elgondolása szerint is a *ceteris paribus* záradék hivatott kezelni azokat a kivételeket, amelyek a többszörösen realizált tulajdonságokra vonatkozó törvények esetében oly gyakoriak. Ez a záradék magyarázza például azokat az

² Ezen a ponton köszönöm Forrai Gábor megjegyzéseit.

eseteket, amelyekben két mentális tulajdonság egyidejűleg instanciálódik, s az egyik mintegy felülírja a másik oksági erejét. Amikor mondjuk szomjas vagyok, de azt hiszem, hogy a pohárban méreg van, akkor e hitem felülírja a vágyamat, s az a törvény jellegű általánosítás, hogy „Aki szomjas, az iszik”, *ceteris paribus* érvényes marad, mivel ebben az esetben a záradék által megkövetelt „egyéb körülmények” nem „azonosak”. Ez az ellenvetés sem teszi azonban használhatóvá a többszörös realizáció fogalmát a mentális tulajdonságok magyarázatában. A *ceteris paribus* törvényeket ugyanis két dolog régtől fogva veszélyezteti. Fennáll egyrészt a semmitmondás veszélye, hiszen a

$$(*) CP(x) (Fx \rightarrow Gx)$$

némi rosszindulattal olvasható úgy, hogy „minden x , amely F , egyúttal G is, kivéve, amelyik nem,” és ez meglehetősen kevés ahhoz, hogy törvényjellegű kapcsolat meglétét állítsuk (lásd erről Fodor 1991 és Lipton 1999). Másrészt a záradékot tartalmazó mondatokat általában, ebből következően pedig az ilyen törvényeket az a veszély fenyegeti, hogy logikailag nem jól formáltak, és valójában nem fejeznek ki proposíciót (Schiffer 1991). Ezeket a nehézségeket küszöböli ki Pietroski és Rey formulája, amely megadja azokat a feltételeket, amelyek mellett magyarázatainkban és előrejelzéseinkben e veszélyeket elkerülve támaszkodhatunk *ceteris paribus* törvényekre (Pietroski – Rey 1995:92). A feltételek – a *ceteris paribus* törvények fenti általános formájára vonatkoztatva, és némiképp egyszerűsítve – a következők:

- (i) F és G nomologikusan megengedhető predikátumok
- (ii) $(x) [Fx \rightarrow Gx$ vagy $(\exists H)(H$ független F -től & H magyarázza, hogy $\sim Gx$ vagy H & $(x) (Fx \rightarrow Gx)$ magyarázza, hogy $\sim Gx]$
- (iii) $(x) (Fx \rightarrow Gx)$ -nek valóságos esetei vannak & H nem csupán a (*) alóli kivételek magyarázatára szolgál.

Kérdés mármost, hogy a többszörösen megvalósított tulajdonságokra megfogalmazott törvények teljesíthetik-e ezeket a kritériumokat.

Úgy tűnik, nem. Az i) és ii) pontok alatti kritériumokkal ugyanis egyaránt nehézségek adódnak. A hagyományos érvelés (lásd pl. Kim 1992), amely az i) feltételt ellen szól, úgy hangzik, hogy ha F és G többszörösen realizált tulajdonságok, akkor potenciális realizálók száma végtelen. Ebből következik, hogy nem lehet meghúzni a potenciális realizálók osztályának határát, márpedig a tulajdonságot kifejező predikátum extenziójának azonosnak kellene lennie a potenciális realizálókat kifejező predikátumok extenziójával. Ennek híján a predikátumok által kifejezett tulajdonságok azonossága aggályos. Önmagában azonban ez még nem tekinthető döntő ellenérvnek. Példának okáért, kézenfekvően érvelhetünk pragmatikus megfontolásokból úgy, hogy a probléma merőben akadémikus, mivel a tudományos gyakorlat szempontjából indifferensek a végtelen diszjunkcióból fakadó problémák. A többszörösen realizált tulajdonságokat kifejező predikátumok mélyen

beágyazódnak induktív gyakorlatunkba, s e gyakorlat fenntartása megköveteli, hogy ilyen tulajdonságokat posztuláljunk.

De lehetséges kevésbé pragmatikusan úgy is érvelni, hogy a végtelen diszjunkcióra történő hivatkozás nem több pusztán szofisztikánál. E tulajdonságok azonosságát kellőképpen szavatolják a *ceteris paribus* törvények, amelyek minden instanciájukra vonatkoznak. Mivel a többszörösen megvalósítható tulajdonságok realizálók szintjén nem rendelhetők oksági törvények alá, így indifferens, hogy a realizálók száma potenciálisan végtelen. Csak az számít, hogy a saját szintjükön megfogalmazhatók azok a törvények, amelyek megadják az adott tulajdonságok azonosságfeltételeit, és ez megoldja a nomikus fajta tartozás kérdését. Ebből az látszik, hogy az i) kritérium ellen nem érdemes közvetlenül érvelni mindaddig, amíg nem mutatjuk meg, hogy a többszörösen megvalósítható tulajdonságok esetén problematikus a *ceteris paribus* záradék, mert különben erre hivatkozva e tulajdonságok nomikusan respektálhatóvá tehetők.

A fontosabb probléma ezért a ii) feltétel kapcsán jelentkezik. Emlékezzünk vissza arra, hogy a többszörösen realizált tulajdonságok oksági ereje a realizálójuktól függ, valamint arra, hogy a realizálók okságilag különböznek, s ezért a realizált tulajdonság egyes instanciái is különböznek okságilag. A ii) feltétel szerint a *ceteris paribus* törvény nem sérül, ha a törvény alóli kivételek – vagyis azok az esetek, amelyekben F instanciálódik, de G nem – F -től független H interferáló tényezővel magyarázhatók. Ha azonban F többszörösen realizált tulajdonság, akkor $\sim G$ nem szükségképpen H interferenciájának köszönhető. Ebben az esetben ugyanis F okságilag heterogén tulajdonság, mert különböző példányai különbözőképpen viselkedhetnek az aktuális realizálótól függően. Ezért lehetséges, hogy ha a (*) törvény nem érvényesül, akkor nem feltétlenül külső, független, interferáló H tulajdonságról van szó, mivel a realizáló oksági különbözőségének lehetősége sem hagyható figyelmen kívül. Ebben az esetben (*) érvényesülésének gátja nem valamely F -től független H tényező, hanem F saját, *okságilag heterogén természeté*. Ezért nem lehet némely többszörösen realizált tulajdonságra *ceteris paribus* törvényeket megfogalmazni: a törvény alóli kivételek sok esetben magukból a tulajdonságokból fakadnak, s nem a körülményekből, melyek között az adott tulajdonság instanciálódik. Ez pedig azt jelenti, hogy némely többszörösen realizált tulajdonság különböző instanciái nem alkotnak fajta, azaz végső soron nem tulajdonságok.

Annak megvilágítása érdekében, hogy mely tulajdonságok tekinthetők ilyennek, kicsit közelebbről is szemügyre veszem David Lewis korábban futólag már említett példáját.³ A fémek több diszpozicionális tulajdonságának – például a vezetőképességnek, az alakíthatóságnak, az opacitásnak stb. – ugyanaz a kategóriális alapja, jelesül a szabad elektronok eloszlása az adott fémekben. Ezeknek a tulajdonságoknak tehát azonos a realizálója, s az őket realizáló szabad elektron eloszlás oksági potenciáljának egyes aspektusaival azonosak. Ha elfogadjuk,

³ A példát Peter Menzies (1988:566) és Frank Jackson (1996:397) tolmácsolja.

hogyan az agy neurális tulajdonságai realizálják a mentális tulajdonságokat, akkor hasonlóan gondolhatjuk el mentális és neurális viszonyát is. A népi pszichológia olyan egységekre osztja fel a világot, amelyek nem képezhetők le egyértelműen a neurális szinten fellelhető realizáló tulajdonságokra. Neurális szinten nem találjuk meg azt a neuroncsoportot, amely adott pillanatban jól körülhatárolt módon valamely mentális állapottal lenne azonos. Számos érv szól amellett, hogy ez már csak fogalmi megfontolások miatt sem lehetséges. Ha elfogadjuk például, hogy a mentális állapotok fogalmi-logikai kapcsolatai konstitutívák egy adott mentális állapot azonosságát tekintetében (pl. Davidson 1985:196), akkor a lokalizálhatóság kérdése nem is vethető fel értelmesen. Ebben az esetben ugyanis a mentális állapotok azonosságfeltételeit részben legalábbis logikai kapcsolataik határozzák meg, míg a neuronhálózatok azonosságfeltételei között ilyen kapcsolatok természetesen nem szerepelhetnek. Ez pedig a priori lehetetlenné teszi, hogy bármely mentális állapotot egy lokális neuroncsoporttal azonosítsunk – már csak azért is, mert a neuroncsoport és a mentális állapot azonosságfeltételei természetükben is különböznek.⁴

Ezért ha ragaszkodunk a realizáción alapuló képhez, akkor a helyzet – a szabad elektronok több magasabb szintű tulajdonságot realizáló eloszlásához hasonlóan – inkább úgy fest, hogy ugyanazon komplex neuroncsoport több mentális állapotot is realizálhat. Például ha vissza akarom vinni a könyveket a könyvtárba, akkor ez a vágy *ceteris paribus* arra indít, hogy megfelelő lépéseket tegyek: összekészítsem a könyveket, előkeressem a kölcsönzőjegyet, stb. De ha ugyanekkor azt is hiszem, hogy szakad az eső, hogy nem járt még le a kölcsönzési határidő, továbbá nem akarok megázni stb., akkor úgy döntök, hogy inkább máskor viszem vissza a könyveket. Ha Lewis példáját használjuk vezérfonalként, akkor mindezeknek a mentális állapotoknak azonos a realizálója: egy adott neurális struktúra. A vágy oksági erejét realizálója határozza meg, s e realizáló oksági potenciálja, úgy tűnik, komplex, így a vágy oksági ereje e potenciálnak egyik aspektusa lehet, amellyel más aspektusok adott esetben interferálnak.

Első közelítésben azt mondhatnánk, hogy az oksági átörökítés elvének az a kitétele, hogy a realizált tulajdonság oksági ereje azonos a realizáló tulajdonság oksági erejével, vagy legalábbis annak egy részével, egyformán magyarázza a fémek diszpozicionális tulajdonságait és a mentális tulajdonságokat. Azt lehetne mondani, hogy a vágy oksági ereje azonos az őt realizáló neurális hálózat oksági potenciáljának egy részével, annak egy aspektusa – mint ahogy a fémek fenti tulajdonságai is ilyen aspektusok –, s a vágy kielégülését gátló egyéb mentális állapotok ugyanezen oksági potenciál további aspektusai. Ez látszólag hitelesíti a mentális állapotok realizáción alapuló felfogását. Eszerint az egyes mentális állapotok a neurális

⁴ További érv kovácsolható abból kiindulva, hogy a mentális állapotokat többnyire szemantikai tartalmuk révén individuáljuk. Ha elfogadjuk, hogy ez a tartalom tág tartalom, akkor a lokalizálhatóság ismét fogalmi lehetetlenségnek bizonyul, mert a mentális állapot tartalma részben a világot is felöleli (lásd erről Forrai 1998). A szemantikai tartalom ekkor nem redukálható az ágens intrinzikus tulajdonságaira.

struktúra oksági potenciáljának egyes aspektusaival azonosak. Ha egy mentális állapot nem eredményezi az oksági erejéből *ceteris paribus* következő hatást, az annak köszönhető, hogy más mentális állapotok mint a neurális struktúra egyéb aspektusai interferálnak vele. Végső soron mindezen aspektusok oksági eredőjeként jön létre a viselkedés.

Csakhogy ez a magyarázat nem tartható, mert a példában szereplő eredeti vágnak megfelelő cselekvés végrehajtását nem külső interferáló tényező akadályozza meg. Itt ugyanis a mentális tulajdonságokat realizáló egyes aspektusok nem függetlenek egymástól, s így valójában nem is léteznek: neuronok adott konstellációja adott oksági erővel rendelkezik, egy adott viselkedés előidézésére képes, oksági erejének *valójában nincsenek egymással interferálni képes aspektusai* – mint ahogy kiinduló példánkban a fémek tulajdonságai sem képesek egymással interferálni. Ilyenformán ezekre az aspektusokra a mentális állapotok esetében csak metaforikusan lehet hivatkozni. A fémek tulajdonságai – és a speciális tudományok által posztulált számos tulajdonság – esetében éppen azért vagyunk jobb helyzetben, mert többnyire egymással nem interferáló tulajdonságokról van szó, ezért látszik lehetségesnek esetükben az azonosságfeltételek meghatározása *ceteris paribus* törvényekkel. A mentális tulajdonságok esetében viszont azért vagyunk rosszabb helyzetben, mert ezeket olyan tulajdonságként posztuláljuk, amelyek látszólag képesek egymással interferálni. S mivel különböző mentális tulajdonságoknak ugyanaz a neurális struktúra a realizálója, így értelmetlenség erre törekedni, hisz önmagával nyilván semmi nem tud interferálni.

Ez pedig azt jelenti, hogy a többszörösen realizáltak gondolt mentális tulajdonságok azonosságfeltételeinek keresése kudarcra van ítélve. Ezeket a tulajdonságokat a *ceteris paribus* záradék segítségével nem tudjuk nomikus fajtákba sorolni, mert látszólag interferálhatnak más mentális tulajdonságokkal, miközben ezek a tulajdonságok realizálójuk azonossága miatt nem függetlenek egymástól. Az interferencia lehetősége tehát itt csak puszta látszat. Mivel minden mentális tulajdonság azonos a realizálójával, s adott pillanatban minden mentális tulajdonságnak azonos a realizálója, ezért adott pillanatban mindegyik mentális tulajdonság azonos kell legyen minden más mentális tulajdonsággal. *Ez az azonosság nem okoz metafizikai problémát, amíg a posztulált tulajdonságok egy komplex oksági potenciál egymással interferálni nem képes aspektusai* – mint a fémek esetében. Ekkor *ceteris paribus* törvényekkel megadhatók az azonosságfeltételek. A mentális tulajdonságok esetében viszont nem ez a helyzet. Ez pedig annyit jelent, hogy a mentálisnak a realizáció fogalmára épített elmélete abszurd eredményre vezet.

Ezzel a mentális fizikai realizáción alapuló elméletei megdőlni látszanak: a realizáció fogalmára támaszkodva a mentális tulajdonságok nem legitimálhatók egy alapvetően fizikainak gondolt világ konstituenseiként. Ha így akarunk számot adni a mentális tulajdonságokról, akkor oda jutunk, hogy a népi pszichológia nem tényállító diskurzus, mert hiányoznak azok a tulajdonságok, amelyek fizikalista keretben elismerhetők lennének, s amelyekre a népi pszichológiai

kijelentések igazságához szükség van. Ezért a realizáció fogalmára támaszkodva nem alapozható meg a népi pszichológia tényállító jellege melletti elkötelezettség, a népi pszichológia nem reprezentálhat többszörösen megvalósítható mentális tulajdonságokat.

VI. FIZIKALIZMUS REALIZÁCIÓ NÉLKÜL

A fenti érvelés nem vonatkozik általánosan a mentális állapotok fizikalista elméleteire. Azokat a fizikalista elméleteket ugyanis, amelyek nem építenek a realizáció fogalmára, ez az érvelés nyilván nem érinti. Ebbe az irányba mutat például John Heil javaslata, melynek alapján úgy tűnik, lehetséges számot adni a mentális predikátumok működéséről fizikalista keretben a realizáció mint tulajdonságok közötti reláció feltételezése nélkül (Heil 1999:200). Eszerint ahhoz, hogy egy predikátum igaz legyen egy tárgyra, nem szükséges, hogy ez a tárgy rendelkezzen a predikátumnak megfelelő tulajdonsággal. Az is elegendő, ha olyan tulajdonságai vannak, amelyek igazzá teszik rá a predikátumot. Eszerint egy predikátum akkor is igaz lehet egy tárgyra vonatkozóan, ha az nem rendelkezik a róla kijelentett tulajdonsággal, de rendelkezik más tulajdonságok konstellációjával, amelyek alkalmasak arra, hogy a predikátumot igazzá tegyék rá. Tekinthetjük úgy, hogy némely állítólag többszörösen realizálódó tulajdonságot kifejező predikátumot nem azért alkalmazunk különféle individuumokra, mert valamilyen közös tulajdonságukra utalunk vele, hanem inkább olyasmit jelentünk ki róluk, ami valódi tulajdonságok többféle konstellációjának eredményeként is igaz lehet rájuk. Ebben az esetben tehát nem arról van szó, hogy predikátumunkkal egy alapvetőbb tulajdonság által realizált másik tulajdonságot fejezünk ki, hanem arról, hogy predikátumunkat az alapvetőbb tulajdonságok közvetlenül teszik igazzá az individuumra.

Ez az elgondolás általánosan alkalmazhatónak látszik a mentális tulajdonságok esetében. Miközben a predikátumok használatának gyakorlatát nem érinti, nem viseli azt az ontológiai terhet, hogy e predikátumoknak valamilyen valóságos tulajdonságot kellene kifejezniük. Noha ily módon szakítunk azzal a gondolattal, hogy a mentális predikátumok valamilyen konkrét tulajdonságot fejeznek ki, de azt fenntarthatjuk, hogy szisztematikusan összefüggenek valóságos tulajdonságokkal, s ennek révén lehetnek igazak a szubjektumra. Ez az olvasat jól illeszkedik Dennett felfogásához, amely a mentális állapotokat *absztraktumoknak* tekinti (pl. Dennett 1991). Eszerint a mentális tulajdonságok absztrahált fikciók, melyek ugyanakkor támaszkodnak arra, hogy miként állnak a dolgok azzal az ágenssel kapcsolatban, akinek ezeket tulajdonítjuk. Ezért ez a felfogás a mentális állapotokkal mint realizált tulajdonságokkal kapcsolatban antirealista, de a népi pszichológia értelmezését tekintve realista marad, amennyiben elkötelezett a diskurzus tényállító jellege mellett, mivel eszerint pszichológiai kijelentéseink szisztematikusan összefüggenek az ágensre vonatkozó pszichológiai szint alatti tényekkel.

Végezetül, válaszra vár még a kérdés, hogy miként lehetünk fizikalisták anélkül, hogy egyúttal elköteleződjenek a realizáció-reláció mellett. Világos, hogy ezt az igényt egy olyan *globális szupervencia* tézis elégítheti ki, amely nem egyes tulajdonság-régiók és instanciák közötti viszonyokra vonatkozik, hanem egész világunk természetére. Ilyesfajta szupervencia-tézist fogalmaz meg Frank Jackson:

(GS) Bármely világ, amely a mi világunk *minimális* fizikai másolata, a mi világunk másolata *simpliciter* (Jackson 1998:12).

Ez annyit tesz, hogy minden olyan világ, amely fizikai tekintetben mindazt – és csakis azt – tartalmazza, amit aktuális világunk, minden vonatkozásban azonos lesz a mi világunkkal. Ez a tézis többet követel annál, hogy a két világ fizikailag azonos legyen: azt is megköveteli, hogy a fizikain kívül ne legyenek további, nem-fizikai komponensei a másik lehetséges világnak – olyan komponensek, amelyek fizikalista elkötelezettség szerint az aktuális világból hiányoznak. Ilyenformán ez a tézis alkalmas arra, hogy szabatos megfogalmazását adja a fizikalista világnézet azon elkötelezettségének, hogy világunk alapvető természete szerint fizikai. Ugyanakkor nem zárja ki, hogy lehetségesek olyan világok, amelyek a mienktől különböznek, s tartalmaznak olyan összetevőket, amelyek az aktuális világból hiányoznak.

(GS) akár érthető úgy is, hogy összekapcsolódik egy globális realizáció-tézis: a fizikai tulajdonságok összessége realizál minden látszólag nem fizikai tulajdonságot. Ebben az esetben lehetőségessé válik, hogy a tág tartalommal rendelkező mentális állapotokat is a fizikai realizáció eseteként tekintsük: a tág tartalommal rendelkező mentális állapotok nem csak az ágens intrinzikus tulajdonságain szuperveniálnak, hanem bizonyos relációs tulajdonságain is. Azonban még erre sincs szükség: Heilre támaszkodva azt is mondhatjuk, hogy a látszólag többszörösen realizált tulajdonságokat (például a tág tartalommal rendelkező mentális állapotokat) kifejező predikátumainkat nem ilyen, hanem más (alapvetőbb) tulajdonságok konstellációja teszi igazzá bizonyos individuumokra. Ebben az esetben fizikai tulajdonságokon kívül semmilyen más tulajdonságot nem kell elismernünk a világ alkotóelemeként.

Andrew Melnyk úgy érvel, hogy az ilyesfajta szupervencia-tézisek valójában nem elégségesek a fizikalista álláspont képviseléséhez (Melnyk 2003:58). Az aktuális és a fizikailag simpliciter megkülönböztethetetlen lehetséges világok szükségszerű azonossága nem explikálható a fizikai szótár segítségével, mivel (GS) igazságát nem alapozza meg, hogy miként állnak a dolgok a világok fizikai régiójában: (GS) a fizikain kívül eső, *primitív, redukálhatatlan modális tény*t rögzít. Ezért az effajta fizikalizmus inkonzisztens, mert megenged nem fizikai tényeket, sőt, magyarázataiban támaszkodik is rájuk.

Ez a kifogás első pillantásra végzetesnek tűnhet, de valójában nem az. Modális tényről itt csak akkor beszélhetünk, ha realista álláspontra helyezkedünk a lehetséges világokkal kapcsolatban. Viszont, amennyiben csupán az aktuális világ fiktív

forgatókönyvekkel való szembesítésének, hasznos eszközét látjuk bennük, akkor nem lesz értelme modális *tényekről* beszélni, s ez kihúzza az érv méregfogát. Ekkor ugyanis nem lesznek a fizikaitól független modális tények, melyek a lehetséges világok viszonyaira támaszkodnának – legfeljebb a filozófiai heurisztika szempontjából hasznos fikciók. A fizikalizmus pedig arról szól, hogy az *aktuális világban* hogyan állnak a dolgok, de fiktív világokról, illetve mindarról, ami a világon kívül van, nem szól. Ha nem kötelezzük el magunkat az aktuális világ ontológiai státuszához hasonló státuszú lehetséges világok mellett, akkor nem lesznek fizikai terminusokban magyarázandó modális viszonyaink sem.⁵

VII. ÖSSZEFOGLALÁS

Az elmefilozófiában ma többségi álláspontnak tekinthető fizikalista elméletek nagy része elkötelezett amellett, hogy a mentális állapotok oksági szerep révén azonosíthatók és fizikai tulajdonságok által többféleképpen realizálhatók. Eszerint népi pszichológiai magyarázatainkat az teszi igazzá, hogy a világban vannak olyan fizikai állapotok, amelyek a magyarázatokban hivatkozott mentális állapotokkal azonosak, s ez legitimálja a mentálisállapot tulajdonításainkkal vállalt ontológiai elkötelezettségeinket. Az azonosság itt nem a mentális állapotok és a fizikai állapotok típusai között áll fenn, hanem mentális állapot típusok és fizikai állapot példányok között, ezért egy adott mentális állapotnak potenciálisan – pl. más időpontokban vagy más ágensekben – akár több fizikai realizálója is lehet. Azonosságról lévén szó, a mentális állapotok oksági ereje nem különbözhet az őket realizáló fizikai állapotok oksági erejétől. Ugyanakkor a lehetséges realizálók nem sorolhatók egyetlen nomikus fajtába, mert okságilag különböznek – egy adott mentális állapotot többféle neurális struktúra, vagy akár szilikon chipok is realizálhatják. Ez a következő eredményre vezet: a mentális állapotok azonosságának egyik feltétele, hogy oksági erejük azonos legyen, ámde megvalósítóik – melyektől oksági tulajdonságaikat megöröklik – okságilag potenciálisan heterogének, mivel különböző természeti fajtákba tartozhatnak. Tekintve, hogy egy adott mentális tulajdonság oksági ereje a realizálójától függően instanciáról instanciára különbözhet, ezért egy adott mentális tulajdonság instanciáról instanciára különböző oksági erőt képviselhet – és ezért végső soron nem tekinthető valódi tulajdonságnak.

Ez a probléma első pillantásra feloldhatónak tűnik, ha rámutatunk, hogy egy adott mentális tulajdonság oksági ereje attól függ, hogy milyen más mentális

⁵ Ahogy Kripke fogalmaz: „Nincs okunk nem *kikötmi*: amikor arról beszélünk, mi történhetett volna Nixonnal bizonyos tényellentétes helyzetekben, valójában arról beszélünk, mi történhetett volna *vele*.” (Kripke 2007:28) – Ennek analógiájára és a bekezdésben előadott érvtől függetlenül az a gyanúm, hogy (GS)-t érdemesebb inkább fizikalista elkötelezettségünket rögzítő kikötésként és nem egy modális tény leírásaként érteni. Így pedig nincs is szükség arra, hogy keressük a (GS)-t igazzá tevő tényeket.

tulajdonságokkal együtt instanciálódik. Ezeket az eseteket látszólag jól lehet kezelni *ceteris paribus* záradékok bevezetésével. E záradékok reményt adhatnak arra is, hogy a megvalósítók különbözőségéből eredő oksági heterogenitást is magyarázzuk: az a hit, hogy a pohárban víz van, további mentális állapotoktól függően vezethet a víz elfogyasztásához vagy kiöntéséhez is. Ez a remény azonban gyorsan szertefoszlik, ha elemezzük a *ceteris paribus* kikötéseket tartalmazó kijelentések szerkezetét. Ekkor ugyanis kiderül, hogy ezek csak akkor hivatkozhatók értelmesen, ha független interferáló tulajdonságokra hivatkozhatunk. A mentális tulajdonságok fizikai realizálói nem lokalizálhatók, mivel a két régióba tartozó tulajdonság-instanciák azonosságfeltételei más természetűek. Ezért találóbbs az egyes mentális tulajdonságokra mint egy komplex realizáló (neuronhálózat) különféle oksági aspektusaira hivatkozni. Ekkor viszont a mentális állapotok között *ceteris paribus* záradék révén kezelhető független interferencia nem állhat fenn, mivel realizálójuk közös, melynek nem lehetnek egymással interferálni képes aspektusai. Ennek következtében pedig az az álláspont, hogy a népi pszichológiai magyarázatok fizikailag megvalósított mentális állapotokra hivatkozva működnek, inkonzisztens.

IRODALOM

- Berkeley, George (1985). Hülasz és Philonusz három párbeszéde. In: *Tanulmány az emberi megismerés alapelveiről és más írások*. Budapest: Gondolat.
- Cartwright, Nancy (1999). *Ceteris Paribus* Laws and Socio-Economic Machines. In: *The Dappled World*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Crane, Tim és Mellor, Hugh (1990). There Is No Question of Physicalism. *Mind* 99, 185-206.
- Davidson, Donald (1985). Incoherence and Irrationality. In: *Problems of Rationality*. Oxford: Clarendon, 2004.
- Descartes, René (1994). *Elmélkedések az első filozófiáról*. Budapest: Atlantisz.
- Dennett, Daniel (1991). Real Patterns. *Journal of Philosophy* 88, 27-51.
- Fodor, Jerry (1974). Special Sciences. *Synthese* 28, 77-115.
- Fodor, Jerry (1991). You Can Fool Some of the People All of the Time, Everything Else Being Equal: Hedged Laws and Psychological Explanations. *Mind* 100, 19-34.
- Fodor, Jerry (1998). Special Sciences: Still Autonomous after All These Years. *Philosophical Perspectives* 11, 149-163.
- Forrai Gábor (1998). Hitek, vágyak és szemantikai tartalmuk. In: Pléh Csaba (szerk.), *Megismeréstudomány és mesterséges intelligencia*. Budapest: Akadémiai.
- Heil, John (1999). Multiple Realizability. *American Philosophical Quarterly* 36, 189-208.
- Horgan, Terence (1993). From Supervenience to Superdupervenience: Meeting the Demands of a Material World. *Mind* 102, 555-586.
- Jackson, Frank (1996). Mental Causation. *Mind* 105, 377-413.

- Jackson, Frank (1998). *From Metaphysics to Ethics: A Defence of Conceptual Analysis*. Oxford: Clarendon.
- Kim, Jaegwon (1992). Multiple Realization and the Metaphysics of Reduction. In: Kim 1993.
- Kim, Jaegwon (1998). *Mind in a Physical World*. Cambridge, Mass.: MIT.
- Kim, Jaegwon (2005). *Physicalism or Something Near Enough*. Princeton: Princeton University Press.
- Kripke, Saul (2007). *Megnevezés és szükségszerűség*. Budapest: Akadémiai.
- Leibniz, Gottfried Wilhelm (1986). Monadológia. In: *Válogatott filozófiai írásai*. Budapest: Európa.
- Lipton, Peter (1999). All Else Being Equal. *Philosophy* 74, 155-168.
- Locke, John (2003). *Értekezés az emberi értelemről*. Budapest: Osiris.
- Menzies, Peter (1988). Against Causal Reductionism. *Mind* 97, 551-574.
- Melnyk, Andrew (2003). *A Physicalist Manifesto*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Pietroski, Paul & Rey, Georges (1995). When Other Things Aren't Equal: Saving *Ceteris Paribus* Laws from Vacuity. *British Journal for the Philosophy of Science* 46, 81-110.
- Putnam, Hilary (1967). The Nature of Mental States. In: *Mind, Language and Reality*. Cambridge, England: Cambridge University Press, 1975.
- Putnam, Hilary (1973). Philosophy and Our Mental Life. *Mind, Language and Reality*, Cambridge, England: Cambridge University Press, 1975.
- Schiffer, Stephen (1991). *Ceteris Paribus* Laws. *Mind* 100, 1-19.
- Shapiro, Lawrence (2000). Multiple Realizations. *Journal of Philosophy* 97, 635-654.
- Smart, J.J.C. (1959). Sensations and Brain Processes. *Philosophical Review* 68, 141-156.
- Wilson, Jessica (2005). Supervenience-based Formulations of Physicalism. *Nous* 39, 426-459.